

ΝΕΟΤΕΡΗ & ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ 2020-2021

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Η σχέση της φιλοσοφίας με την τέχνη εντοπίζεται ήδη από την αρχαία εποχή στα πλατωνικά έργα, τα οποία θεωρήθηκαν ήδη από μια ομάδα μελετητών ως ιδιότυπα δράματα. Εκτός αυτού, στους πλατωνικούς διαλόγους συναντάμε μια απόπειρα φιλοσοφικής/ηθικής κριτικής της τέχνης (ποίησης, δημιουργίας), ενώ δεν λείπουν και αισθητικοί κανόνες για τέχνες όπως ο χορός ή η μουσική. Την ίδια στιγμή που υποβαθμίζεται ο ρόλος των ποιητών στην πλατωνική πολιτεία αναδεικνύονται σε πολλά πλατωνικά κείμενα έννοιες αισθητικού χαρακτήρα, όπως καλόν, αρμονία κ.τ.τ., αλλά και το πρόσωπο του Σωκράτη ως 'πρωταγωνιστή' ενός φιλοσοφικού δράματος, όπως και η θεραπευτική διάσταση και χρήση της τέχνης. Άρα, στον Πλάτωνα βρίσκουμε τις απαρχές μιας σύγκλισης/σύγκρισης της φιλοσοφίας με την τέχνη, ιδιαίτερα δε με την δραματική. Σημαντικοί σύγχρονοι ερμηνευτές, όπως η Martha Nussbaum (*The Fragility of Goodness. Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*, Cambridge Univ. Press, 2001), επισημαίνουν τη δραματική διάσταση των διαλόγων του Πλάτωνα και ότι ο σπουδαίος αυτός φιλόσοφος λειτουργούσε ως δραματουργός για τα κείμενα αυτά παίρνοντας απόσταση από αυτά σκοπεύοντας μέσω της διαλογικής τους δομής να τονίσει το 'δράμα' της φιλοσοφίας που οδεύει προς την αλήθεια μέσα από αντιπαραθέσεις και ερωταποκρίσεις.

Ένας από τους λόγους για την σύγκλιση θεάτρου και φιλοσοφίας στο πλατωνικό έργο είναι η έντονη επίδραση του θεάτρου και της ποίησης στην αθηναϊκή κοινωνία της εποχής του Πλάτωνα, η προσέλευση μεγάλων ακροατηρίων στους δραματικούς αγώνες και η υποδηλούμενη ανάγκη του να υπερασπισθεί την φιλοσοφία απέναντι στον αντίπαλό της, το θέατρο. Απ' την άλλη μεριά, ο βίος του Σωκράτη -και κυρίως η καταδίκη και το τραγικό του τέλος, προσέφερε το καλύτερο παράδειγμα ήρωα ισοδύναμου με τους μεγάλους τραγικούς ήρωες. Έτσι, οι διάλογοι έστηναν μία πλοκή, ένα σκηνικό για τη διαδραμάτιση ενός μοναδικού και πρωτότυπου αγώνα, αυτού της αναζήτησης της αλήθειας.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Στην αρχαία ιστορία των ιδεών αναπτύσσονται κι εξελίσσονται γνώσεις, θεωρίες και πρακτικές για τη μέτρηση του χρόνου, την κίνηση των ουρανίων σωμάτων, τους νόμους που διέπουν το σύμπαν και τη φύση. Οι επιστήμες της φύσης (αστρονομία, μαθηματικά, γεωμετρία), αλλά και η πολιτική ως τέχνη και η ηθική παρουσιάζουν ως κοινό σημείο την έννοια του μέτρου, με τη σημασία της αναζήτησης της ιδεατής αναλογίας μεταξύ των μερών που συνθέτουν το όλον ενός φυσικού πράγματος. Οι γνώσεις και πρακτικές αυτές επηρεάζουν τη σύλληψη της ουσίας της ομορφιάς (καλόν) ως αρμονίας, του ανθρώπινου κόσμου ως ηθικά αρμονικού- δηλαδή αγαθού και φρονίμου. Συγκροτείται ακόμη η έννοια της δικαιοσύνης που εκφράζει αντίστοιχα την αγαστή ρύθμιση όλων των πραγμάτων και σχέσεων της πολιτικής κοινωνίας. Η ενότητα ψυχής, πόλης, κόσμου αποτυπώνεται σε πολλές μορφές της φιλοσοφίας και της τέχνης με χαρακτηριστικό παράδειγμα το αρχαίο θέατρο. Στο πλαίσιο αυτών των πολιτισμικών αξιών καλλιεργείται η φιλοσοφία ως διαλεκτική αναζήτηση του αληθούς και ακόμη ως οδός μύησης σε έναν κόσμο οντολογικά υπέρτερο από τον βιολογικά καθορισμένο της γέννησης και του θανάτου.

Στην πλατωνική αντιμετώπιση της τέχνης υπόκειται η έννοια της μίμησης. Μέσω της μίμησης, μιας ενεργητικής διαδικασίας απεικόνισης, ο κόσμος των αισθητών αντικατοπτρίζει/αναπαριστά τον κόσμο του ιδεατού. Ο χορός, με τη σημασία της 'όρχησης' - της εύρυθμης κίνησης με αδόμενο λόγο – απασχολεί τον Πλάτωνα και στα κοσμολογικά και στα παιδαγωγικά του κείμενα. Δεν αποτελεί για τον Πλάτωνα μια τέχνη ψυχαγωγική μονάχα, αλλά είναι μορφή επικοινωνίας – γλώσσα – στοιχειακή ουσία του σύμπαντος και της κίνησης της ψυχής, αγωγός φιλοσοφικής παιδείας και γνώσης για τον άνθρωπο ως μέλος μιας εύρυθμης πολιτικής ζωής. Σε αυτήν την ιδιότητά της μπορούμε να αναγνωρίσουμε μία θεία και ανώτερη λειτουργία της τέχνης του χορού - με βάση το σύνολο των πλατωνικών αντιλήψεων.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ - συνέχεια

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Στον μαθητή του Πλάτωνα Αριστοτέλη απαντούν συγκροτημένες με λογικό και συνεκτικό τρόπο θεωρίες για την φύση, την ηθική, την πολιτική και την τέχνη (ποιητική, ρητορική). Στο αριστοτελικό έργο -που όπως και το πλατωνικό- επηρέασε πολλούς αιώνες της ιστορίας, τόσο στη φιλοσοφία όσο και στην τέχνη, ο ρόλος της δραματικής τέχνης ορίζεται με ηθικό τρόπο συνδεδεμένος με την πράξη, τη μίμηση και την κάθαρση. Στη συνέχεια, ενδιαφέρον παρουσιάζει η αριστοτελική αρετή της μεσότητας (*Ηθικά Νικομάχεια*), με βάση την οποία μπορεί να προσδιοριστεί η ηθικοπλαστική και 'θεραπευτική' λειτουργία της τραγωδίας. Στην αριστοτελική ηθική αποφεύγεται η υπερβολή, αναζητείται η ισορροπία μεταξύ δύο ακροτήτων, η μεσότητα, η οποία αποκτάται ως συνήθεια μέσω εξάσκησης. Με τη γνώση της ωριμότητας επέρχεται η σοφία και αυτό το 'ηθικό' δίδαγμα αποτυπώνεται στα λόγια του χορού της τραγωδίας (π.χ. *Αντιγόνη* Σοφοκλή).

Στην σημερινή πραγματικότητα αναγνωρίζεται η αξία αυτής της διδασκαλίας, εάν συνυπολογίσουμε τις πολλαπλές ταυτότητες και τις συγκρουόμενες τάσεις που ενυπάρχουν στον καθένα μας. Ο φιλόσοφος υπεισέρχεται μέσω του στοχασμού, του αναστοχασμού και της κριτικής σκέψης σε μια 'θεραπευτική' διαδικασία, καθώς καλείται να εφαρμόσει την αρχή της μεσότητας, για να βρει ισορροπίες στα πάθη (ακρότητες) που ταλανίζουν το βίο και την ψυχή του. Έτσι, ενώ ο Πλάτωνας εξοβελίζει τους καλλιτέχνες από την ιδεώδη πολιτεία στη βάση μιας μειωτικής σύλληψης της μίμησης – της αναπαραστατικής δηλαδή καλλιτεχνικής πράξης, στην αριστοτελική ποιητική θεωρία το τραγικό βίωμα, ως αναπαράσταση και ως πρόσληψη, είναι όχημα κάθαρσης παθημάτων, έχει πρωταρχικό δηλαδή παιδευτικό και θεραπευτικό σκοπό.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ - συνέχεια

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Η σύγχρονη αναπαράσταση της τραγωδίας συνδέεται με το αίτημα για 'θεραπευτική χρήση' της θεατρικής τέχνης. Όπως οι αρχαίοι τραγικοί ποιητές, και οι κωμωδιογράφοι, αποτύπωναν στα διεκτραγωδούμενα αναφορές στα παθήματα των συμπολιτών τους από την ζοφερή πραγματικότητα της εποχής τους (πόλεμοι, λοιμοί, εμφύλιες συρράξεις) μεταφέροντας τον κόσμο του μύθου και τα σύμβολά του στο τότε παρόν, θεσπίζοντας έτσι ένα διαιώνιο ιερό δράμα για τη σωτηρία της ανθρώπινης ψυχής, οι σύγχρονοι δραματικοί καλλιτέχνες τίθενται στην υπηρεσία της ανθρωπότητας στην πάλη της με τον φόβο και την απειλή της εξάλειψης, την αρνητικότητα και τη φθορά.

Σε διαφορετικές εποχές της ανθρώπινης ιστορίας οι πανδημίες αντιμετωπίστηκαν από την επιστήμη, την ιατρική, την πολιτική, τη θρησκεία, περιγράφηκαν τα συναισθήματα τρόμου και οδύνης από διαφορετικές τέχνες (ζωγραφική, ποίηση), όμως η τραγική τέχνη ήταν η πλέον επιδραστική στο ρόλο που της επιφύλασσαν οι κοινωνίες μέχρι και σήμερα. Τούτο δεν οφείλεται μόνο στην πλοκή και στο μύθο, αλλά και στην παρουσία του σώματος του δρώντος χορού και υποκριτή όταν αναπαριστά επί σκηνής. Με τη φωνή και τις κινήσεις του ο δρών μεταφέρει το πάθος του ήρωα ενώπιον του κοινού, με προμελετημένο συνειδητό τρόπο, όχι αυθόρμητα. Σκοπός αυτής της ενσυνείδητης αναπαραστατικής δράσης είναι η ανακίνηση στην συνείδηση των θεατών αντιδράσεων σε μια σημαντική – σπουδαία- από ηθική άποψη πράξη, η αναγνώριση της οποίας επικαλείται την φαντασία και διάνοιά τους.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ - συνέχεια

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Στην ιστορία των ιδεών δεν εντοπίζουμε μόνο επίδραση των πλατωνικών και αριστοτελικών αντιλήψεων, αλλά και κριτική απόσταση από αυτές, ειδικά σε σχέση με την τέχνη και το αρχαίο δράμα. Ξεχωρίζουμε τις προσωπικότητες του Friedrich Nietzsche τον 19^ο αιώνα και του Berthold Brecht τον 20^ο, των οποίων ο φιλοσοφικός στοχασμός και η αισθητική προσέγγιση της τέχνης υποστηρίζουν μια αντιαριστοτελική στάση προς το αρχαίο δράμα. Ο επηρεασμός της σύγχρονης εποχής από το έργο τους είναι μεγάλη οδηγώντας σε πολλές καινοτομίες σχετικά τόσο με τη μορφή όσο και με το περιεχόμενο. Η ερμηνεία του αρχαίου δράματος είναι πάντα ένα ανοιχτό ζήτημα που ενδιαφέρει το σύνολο της πραγματικότητας και το σύγχρονο κόσμο και όχι αποκλειστικά την ιστορία της τέχνης. Ο Θόδωρος Τερζόπουλος ανήκει στους σύγχρονους σκηνοθέτες που απέδειξαν την ισχύ του αρχαίου ελληνικού δράματος με τεχνικές και όρους του σύγχρονου σωματικού θεάτρου. Παλαιότερα μπορούμε να δούμε στις προσωπικότητες του Καρόλου Κουν, του γιαπωνέζου Tadashi Suzuki, σπουδαίους αναμορφωτές της σύγχρονης αναπαράστασης του αρχαίου δράματος. Την αφετηρία αυτής της αναζήτησης, αναβίωσης κι αισθητικής αναμόχλευσης της τραγωδίας και του αρχαίου θεάτρου εντοπίζουμε ιστορικά στην σχέση φιλοσοφίας και τέχνης του 19^{ου} αιώνα και πρώτα και κύρια στην προσωπικότητα του Friedrich Nietzsche. Οι γερμανοί λόγιοι του 19^{ου} αιώνα που πλαισιώνουν την εμφάνιση της ρηξικέλευθης στάσης του Nietzsche προς την τραγωδία (*Γέννηση της τραγωδίας*, 1872) ανήκουν κι επηρεάζονται από το ιστορικό ρεύμα της *Altertumswissenschaft* (επιστήμης της αρχαιότητας) που καλλιεργεί στη νεότερη γερμανική παιδεία το πνεύμα του διαφωτισμού και τη μελέτη της αρχαιότητας σε όλα τα επίπεδα και όψεις του πολιτισμού. Η στάση αυτή επηρεάζει ακόμη και την νεότερη Ελλάδα και τα εκπαιδευτικά της ιδεώδη.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ - συνέχεια

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Το φαινόμενο της τέχνης το προσεγγίζουμε φιλοσοφικά είτε μέσω των εννοιών και κριτηρίων της αισθητικής, ως κλάδου της φιλοσοφίας, είτε μέσω της ανθρωπολογίας της δημιουργικότητας, όπου προτάσσεται η έννοια του ανθρώπου-δημιουργού (Λάζου, 2016).

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Η κορύφωση της γερμανικής σκέψης (κατά το β' μισό του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αι.) με την ανάδειξη νέων πτυχών της συνέβαλε αποφασιστικά στην ιστορία της αισθητικής. Πλούσια σε επιστημολογικές και μεταφυσικές αναζητήσεις η εποχή αυτή και σε θεωρητική και πρακτική κριτική, έδωσε μέσα από τη γόνιμη σύγκλιση αυτών των διανοητικών δραστηριοτήτων νέα κατεύθυνση και ώθηση στο αντικείμενο. Στη διάνοηση της εποχής του 18^{ου} αι. επικρατεί η αντίληψη για αυτονόμηση της 'τέχνης' (ο όρος 'τέχνη' μέχρι την Αναγέννηση δεν διαχωρίζεται από την τεχνική), όπως την εννοούμε σήμερα, για την καθ' ύλην αναζήτηση του ωραίου.

Η τέχνη βρέθηκε ανάμεσα σε παλαιές και νέες ιδέες, με συνέπεια την συνεχή εναλλαγή των στόχων και των μορφών της, με αποτέλεσμα να απασχολεί τους διανοητές, αλλά και τους ίδιους τους καλλιτέχνες, χωρίς να έχει γίνει ακόμα από κοινού αποδεκτή η ερμηνεία των στόχων τους. Οι αισθητικές θεωρίες, οι οποίες διαμορφώθηκαν αυτήν την περίοδο δεν ήταν όλες ομοειδείς. Σύμφωνα με τον Monroe C. Beardsley, μετά τους δύο πρώιμους στοχαστές Alexander Gottlieb Baumgarten (1714-1762) και Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781), οι οποίοι οδήγησαν σε αποφασιστική καμπή την ανάλυση εννοιών και ερωτημάτων, τα οποία επιζητούσαν απαντήσεις, κυρίως πάνω στην φιλοσοφία του Immanuel Kant (1724-1804), εμφανίζεται το κίνημα του αντικειμενικού ιδεαλισμού των Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775-1854) και Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), με βάση τον λόγο (Beardsley, 1989: 199).

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ - συνέχεια

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Η αισθητική προοπτική που αναπτύχθηκε στη Γερμανία κατά προσέγγιση μεταξύ 1796 και 1801-02 -περίοδος η οποία αντιστοιχεί στην ακμή του 'πρώιμου ρομαντισμού' (*Frühromantik*) ή, αλλιώς, 'ρομαντισμού της Ιένας' (*Jenaer Romantik*), μικρής πόλης, στην οποία βρίσκονταν συγκεντρωμένα τα μέλη του και η οποία εκείνο τον καιρό ήταν η πρωτεύουσα της γερμανικής φιλοσοφίας και γενέτειρα του γερμανικού ιδεαλισμού, καθώς δίδασκαν εκεί οι Hegel, Fichte και Schelling, προσφέρει την πλέον φιλοσοφική έκφραση του ρομαντισμού, δεδομένου ότι βασίζεται κυρίως στις επιστημολογικές, μεταφυσικές, ηθικές και πολιτικές ανησυχίες, τις οποίες οι Γερμανοί ρομαντικοί διέκριναν μετά την φιλοσοφία του Kant. Οι ανησυχίες αυτές ρίχνουν φως στην ρομαντική αντίληψη του ωραίου και της τέχνης, ως θεμελιώδους σημασίας για την ανθρώπινη ζωή. (Stanford Encyclopedia of Philosophy <https://plato.stanford.edu/entries/aesthetics-19th-romantic/>)

«Η φιλοσοφία του πνεύματος είναι αισθητική φιλοσοφία. Δεν μπορεί κανείς να διακριθεί για την ευφυΐα του ούτε μπορεί να εκλογικεύσει την ιστορία, αν δεν διαθέτει αισθητικό νου....», (*The Oldest Systematic Program of German Idealism*, (transl.) D.I. Behler.)

διακηρύττεται στο αποδιδόμενο στον Hegel χειρόγραφο σχετικά με το παλαιότερο θεωρητικό πρόγραμμα του γερμανικού ιδεαλισμού για ένα σύστημα.

Η θεμελιώδης αρχή της ρομαντικής αισθητικής είναι ότι η ποίηση και οι άλλες καλές τέχνες αποτελούν κατ' ουσίαν έκφραση συναισθημάτων. Οι στοχαστές που ανήκουν στο κίνημα του ρομαντισμού, ο οποίος στην εξέλιξή του εισήγαγε ή τουλάχιστον αναδιαμόρφωσε ορισμένες ειδικές αισθητικές απόψεις (Beardsley, 1989: 241), απέρριψαν την αντίληψη ότι η ποίηση εκφράζει αφηρημένες ηθικές αξίες και αποδέχτηκαν ότι έχει κάποια γνωσιολογική αξία, ενώ δέχονταν ότι η κινητήρια δύναμη του δημιουργού-ποιητή είναι η φαντασία (*imagination*) έναντι της λογικής.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ - συνέχεια

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Το «νεότερο ή μοντέρνο σύστημα των καλών τεχνών» αποτελεί πρόβλημα των ρομαντικών φιλοσόφων και αισθητικών (από τα μέσα του 18^{ου} αι. στην Ευρώπη) και έλαβε μία ποικιλία εκφάνσεων στα μέσα του 19^{ου} αι., εποχή κατά την οποία κλιμακώνεται η διαμάχη κλασικών και ρομαντικών στον ευρωπαϊκό χώρο (Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, 2002: 63-64), ενώ διατυπώνεται η υπόθεση ότι η φιλοσοφική διερεύνηση της τέχνης οδηγεί στη σχέση του ωραίου με την αλήθεια, καθώς και με το υποκείμενο του έργου τέχνης.

Η αισθητική ή φιλοσοφία της τέχνης και ειδικότερα η φιλοσοφία των καλών τεχνών του Hegel αποτελεί ένα από τα μείζονα έργα της γερμανικής αισθητικής παράδοσης, όπως αυτή διαμορφώθηκε κυρίως από την *Κριτική της κριτικής δύναμης* του Kant, αλλά και από τα έργα των Johann Joachim Winckelmann, Schelling, Lessing, Friedrich Schiller, Friedrich von Schlegel, August von Schlegel, Friedrich von Hartenberg (Novalis), Johann Ludwig Tieck κ.ά.

Ο Hegel υπήρξε, μετά τον Kant, ο δεύτερος μεγάλος θεωρητικός του νέου για την εποχή του φιλοσοφικού κλάδου της αισθητικής. Σε αντίθεση με τον Kant, δεν προσπαθεί τόσο να ορίσει τους υποκειμενικούς όρους, υπό τους οποίους ορίζουμε το 'ωραίο', αλλά διερευνά κυρίως τους αντικειμενικούς όρους αυτού του υποκειμενικού αισθήματος με αξίωση καθολικότητας. Η αληθινή τέχνη, ως αισθητή έκφανση της ιδέας, υπάγεται σε συγκεκριμένες αισθητικές κατηγορίες, οι οποίες συνάγονται τόσο από την εμπειρία, όσο και από την θεωρία. Οι παραδόσεις του για την κάθε επιμέρους τέχνη είναι πολύτιμες. Στην εισαγωγή των διαλέξεων του Hegel (*Πανεπιστημιακά μαθήματα για την αισθητική 1817-1829*, εκδ. 1835/38) βρίσκονται σε μία πρώτη διατύπωση οι γενικές αρχές της φιλοσοφίας της τέχνης.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ - συνέχεια

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Το αισθητικό ιδεώδες του ωραίου, στην κοινωνική και παιδευτική εξέλιξη, αλλά και η ελευθερία του ανθρώπου ως ατομικής ύπαρξης, μαζί με το δικαίωμα στη χαρά του παιχνιδιού και στο γέλιο είναι ιδέες που προκύπτουν από την νεότερη αισθητική και φιλοσοφική ερμηνεία της τέχνης (18^{ος} – 19^{ος} αι.) Σε φιλοσόφους όπως οι Immanuel Kant, Friedrich Schiller, Georg Friedrich Hegel, Friedrich Nietzsche μεταξύ άλλων στηρίζουμε σήμερα βασικές εξελίξεις στην ίδια την έννοια και στο περιεχόμενο της αισθητικής και των λειτουργιών της τέχνης για τον άνθρωπο, εξελίξεις που κορυφώνονται στην νιτσεική σύλληψη της τραγωδίας και του ιστορικού ρόλου της -γενεσιουργού και κριτικού- στον πολιτισμό.

ΤΕΧΝΗ & ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ

Από τη σκοπιά της ανθρώπινης δημιουργικότητας, η μελέτη της τέχνης εστιάζεται στις ιδιότητες και τα στοιχεία που συνθέτουν την ταυτότητα της ανθρώπινης φύσης ως ενός όντος δημιουργικού. Από την αρχή της ιστορίας ο άνθρωπος παρουσιάζεται ως ον με ιδιαίτερες δυνάμεις, ψυχικές και σωματικές, ανάγκες και δυνατότητες. Μαζί με το πρότυπο του ανθρώπου-κατασκευαστή, συλλέκτη κ.τ.τ., εμφανίζεται το πρότυπο του ανθρώπου-δημιουργού. Με τις ιδιότητες του ανθρώπου-δημιουργού καθίσταται ικανός να διαμορφώσει τους όρους επιβίωσής του και συγκρότησης του πολιτισμού και της ιστορίας του. Με το θέμα της μελέτης της ανθρώπινης φύσης η φιλοσοφία ήδη από την προσωκρατική διάνοηση ασχολείται κατ' εξοχήν: ο άνθρωπος στοχάζεται πάνω στα αντικείμενα που δημιουργεί παίρνοντας αποστάσεις, εναρμονίζει τα αντίθετα και μετριάζει τις ακραίες αντιφάσεις. Επίσης αναγνωρίζει τις συγκρούσεις που συνθέτουν την ίδια τη πραγματικότητα, της φύσης και της πολιτικής ζωής.

Άρα η δημιουργικότητά του είναι άρρηκτα δεμένη με την ικανότητά του να συνθέτει τα αντίθετα, να αναγνωρίζει τις αντιφάσεις και να ανθίσταται σε ό,τι τον υποσκάπτει και τον εξασθενίζει. Η δημιουργικότητα του ανθρώπινου είδους αγκαλιάζει όλες τις όψεις της δραστηριότητάς του και όχι μόνο στον τομέα των καλών τεχνών. Θρησκείες, επιστήμες, διάνοηση, πολιτική και ηθική ζωή είναι πεδία, στα οποία δρα η ανθρώπινη δημιουργικότητα. Από την άλλη πλευρά, το να θεωρούμε ως δημιουργό την ουσία της ανθρώπινης φύσης οδηγεί στο να προσεγγίζουμε τον άνθρωπο-καλλιτέχνη ως τον κατ' εξοχήν και κυρίως άνθρωπο. Ο άνθρωπος δημιουργός, ο άνθρωπος καλλιτέχνης, νοείται ως ον που απολαμβάνει το ωραίο, το καλό, κατά τα πρότυπα ενός ανώτερου όντος – θεού – που είναι φιλοσοφικά ο δημιουργός κατ' εξοχήν. Ταυτόχρονα δημιουργεί ο ίδιος το ωραίο, τα καλά δημιουργήματα της τέχνης κατά τα θεία πρότυπα. Ο άνθρωπος τοποθετείται σε ένα ιεραρχημένο πλέγμα ανώτερων και κατώτερων όντων, ενώ ο ίδιος εκδηλώνει πληθώρα και ποικιλία δημιουργικών δυνατοτήτων: εδώ έχουμε το παράδειγμα του αναγεννησιακού ανθρώπου αφ' ενός (Pico de la Mirandola, Giordano Bruno). Ως καλλιτέχνης-δημιουργός του εαυτού του – συλλαμβάνεται στα έργα του Nietzsche με μοναδικό πρωτότυπο τρόπο. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα (αιώνα που χαρακτηρίζεται από το κίνημα του ευρωπαϊκού ρομαντισμού και των επαναστάσεων) ο Nietzsche (1844 – 1900) δίνει ως κύριο χαρακτηριστικό της ανθρώπινης προθετικότητας* τη δημιουργία, διαγράφει τις όψεις της έννοιας του δημιουργού.

*Τάσης της νόησης να δημιουργεί αντικείμενα και να ερμηνεύει τα προϊόντα του στοχασμού γύρω από αυτά, προκειμένου να τα κατανοήσει και να τα επηρεάσει με τις πράξεις.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ - συνέχεια

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Οι επιρροές άλλων ιδεών στη σύλληψη αυτή του ανθρώπου από τον Nietzsche, περιλαμβάνουν και την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και γραμματεία γενικότερα (ποίηση και δράμα), τη σύγχρονή του γερμανική φιλοσοφία του όψιμου 19^{ου} αιώνα και τον πολιτισμό της εποχής του (επιστήμη, τέχνη, γλώσσα).

Σύμφωνα με τη *Γέννηση της τραγωδίας* (1872), ο άνθρωπος–καλλιτέχνης του Nietzsche είναι άμεσα ουσία και φαινόμενο, προσεγγίζεται μέσω της έννοιας *Dasein* που έχει εγγελιανή προέλευση και μεταφράζεται ως *ενθαδική ύπαρξη*. Η ερμηνεία της ανθρώπινης φύσης και της σχέσης του ανθρώπου με τον κόσμο προσδιορίζεται περαιτέρω και από το δίπολο *απολλώνιο – διονυσιακό*, τα στελέχη του οποίου αντιστοιχούν σε χαρακτηριστικές μορφές της ανθρώπινης δημιουργικότητας, όπως οι πλαστικές τέχνες (απολλώνιο) ή η μουσική και ο χορός (διονυσιακό).

Χαρακτηριστική επινόηση της νιτσεικής ανθρωπολογίας ο ορισμός του τραγικού στοιχείου ως απόγειου της ανθρώπινης δημιουργικότητας, όπως προκύπτει από τη μελέτη της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας. Από αυτό σχηματίζεται μία έννοια για την τέχνη, διαφορετική από το εγγελιανό πρότυπο της επιδίωξης του ωραίου, όπου ο ρόλος του καλλιτέχνη είναι να υπερβεί την οδύνη του βίου κι έτσι θα λέγαμε ότι ο ανθρώπινος προσδιορισμός του Nietzsche δείχνει τη θεραπευτική λειτουργία της δημιουργικότητάς του. Μέσω της αναβίωσης του πόνου, η αρχαία τραγωδία λειτουργεί ως ένα είδος «εμβολιασμού» του ανθρώπου για τον πόνο της ζωής.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ - συνέχεια

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Επίσης, προκύπτει και η ιδέα της τέχνης ως δημιουργίας του εαυτού, όπου ο άνθρωπος συλλαμβάνει τον εαυτό του ως αντικείμενο της ίδιας του της δημιουργικότητας και υπ' αυτήν την έννοια καλούμαστε να κατανοήσουμε τον υπεράνθρωπο ως άνθρωπο που υπερβαίνει τον εαυτό του με την ελεύθερη βούληση για αυτοδημιουργία - αυθυπέμβαση (*Ανθρώπινο πολύ ανθρώπινο 1878 – 80, Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα 1883 – 85 κ.ά.*).

Τη θεωρητική πρόταση του Nietzsche στην ιστορία των ιδεών αποδίδει η έννοια του *προοπτικισμού (perspectivism)*, σύμφωνα με την οποία η αλήθεια προκύπτει από την οπτική γωνία του κάθε σκεπτόμενου όντος, δεν υπάρχει μία και μόνη αλήθεια και η γνώση είναι συνεπώς ιστορική, αποτέλεσμα συνδυασμού περισσότερων οπτικών μέσα στην ιστορία. Επί πλέον, δίνει ηθική κι αισθητική αξία σε κάθε φιλοσοφικό ερώτημα, θεωρώντας ότι δεν μπορούμε να ρωτάμε γενικά τι είναι γνώση.

Ο Ortega y Gasset, (1883 – 1955) είναι ένας από τους φιλοσόφους του 20ού αι. που επηρεάστηκαν ιδιαίτερα από τον Nietzsche κι επιχείρησαν μια δική τους σύνθεση γύρω από βασικά θέματα της φιλοσοφικής ανθρωπολογίας. Ο y Gasset έχει ενταχθεί στον κλάδο της Φιλοσοφίας της ζωής, εφ' όσον πιστεύει στην ορθολογική κα γνωστική αξία της ζωής και της ζωτικότητας, στράφηκε προς τον φιλοσοφική ανθρωπολογία και υιοθέτησε αντιλήψεις του νεοκαντιανισμού. Όντας θρησκευόμενος, συνδύασε επιρροές της ανθρωπολογίας του Max Scheler μαζί με εγγελιανές, νιτσειϊκές και νεοκαντιανές θέσεις, ενώ έδωσε και έναν κοινωνικοπολιτικό κι εκλαϊκευτικό προσανατολισμό στα θέματα και στο ύφος των γραπτών του. Άλλοι σημαντικοί στοχαστές του 20^{ου} αι. που μελέτησαν τον Friedrich Nietzsche είναι οι Ernst Cassirer, Martin Heidegger, Michel Foucault, Jean Paul Sartre, Arthur Danto, Walter Kaufmann κ.ά.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ - συνέχεια

14/10- 28/12 2020

Άννα Λάζου

Η τέχνη και οι μορφές της εξελίσσονται ραγδαία τον 20^ο αιώνα, εισάγοντας νέες τέχνες όπως ο κινηματογράφος και η φωτογραφία, η σύγχρονη μουσική, ο σουρεαλισμός και το παράλογο. Αυτά τα νέα ρεύματα συνδεδεμένα με τον αισθητισμό και ρομαντισμό των προηγούμενων αιώνων είναι καταλυτικής σημασίας για την πρόσληψη του αρχαίου δράματος.

Ενώ στη σύγχρονη έρευνα επικρατεί η εξειδίκευση των επιστημονικών κλάδων, στην φιλοσοφική προσέγγιση αναζητούμε τη διεπιστημονικότητα, τις προϋποθέσεις δηλαδή ανάλυσης και ερμηνείας ενός φαινομένου από διαφορετικές όψεις και με χρήση ποικίλων μεθόδων. Στις θετικές επιστήμες έχουμε εφαρμογή της αρχής της διεπιστημονικότητας σε επιστήμες όπως η αστροφυσική, στις κοινωνικές επιστήμες έχουμε π.χ. την κοινωνική ανθρωπολογία, την φιλοσοφική ψυχολογία κ.ά.

Η φιλοσοφία του θεάτρου ή performance philosophy αποτελεί ένα καινούργιο επιστημολογικό προσδιορισμό που συγκροτείται από τη μελέτη του θεάτρου και μεθόδους της φιλοσοφίας. Συνδέσεις προς το χώρο των θετικών επιστημών επιχειρεί και ο Nietzsche ήδη από την εποχή του – όταν στο θέμα της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας επιχειρεί μία ερμηνεία, μέσω της οποίας τονίζει την αναφορά σε βιολογικά φαινόμενα -τη γέννηση, την υγεία- σε τέχνες όπως η μουσική και η όπερα και γενικά δείχνοντας προς την ανάγκη μιας ολιστικής θεώρησης του πολιτισμού, που δεν περιορίζεται στενά στα κείμενα και τις έννοιες, αλλά τοποθετεί τον άνθρωπο με όλα τα διαφέροντά του στο επίκεντρο της φιλοσοφικής έρευνας και φιλολογικής ανάλυσης. Τοποθετεί την φιλοσοφική θεώρηση της τραγωδίας πολύ κοντά με κλάδους όπως τη ψυχολογία και τη θεωρία του πολιτισμού. Ο Nietzsche είναι επίσης αυτός που στρέφει το ενδιαφέρον μας στην πράξη, όσο αφορά στη δραματική τέχνη, στα συστατικά στοιχεία του δράματος που είναι η μουσική και ο χορός.

Βιβλιογραφία & προτεινόμενη μελέτη:

- Λάζου Ά. (2016). *Άνθρωπος, ο δημιουργός*, εκδόσεις Αρναούτης.
- Νίτσε, Φ. (2010). *Η Γέννηση της Τραγωδίας*, (μτφρ.) Ζ. Σαρίκας, Πανοπτικόν, Αθήνα.

Συμπληρωματικό υλικό:

- Stanford Encyclopedia of Philosophy <https://plato.stanford.edu/entries/aesthetics-19th-romantic/>
- Beardsley, M.C. (1989). *Ιστορία των Αισθητικών θεωριών*, (μτφρ.) Δ. Κούρτοβικ, Π. Χριστοδουλίδης, εκδ. Νεφέλη.
- Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, Α. (2002). *Συστήματα καλών τεχνών στη νεοελληνική αισθητική*, Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- &
- Βογιατζάκη, Ε. (2016). *Τα αισθητικά ρεύματα στην ευρωπαϊκή και νεοελληνική λογοτεχνία 19ου και 20ου αιώνα*, Gutenberg.
- Καρακάση, Κ. (2011). *Όψεις του τραγικού. Από τον Πλάτωνα στο Ρακίνα*, Gutenberg.
- Λάζου, Ά. (2015). Αντί επιλόγου: Η διδασκαλία της φιλοσοφίας μέσω της τέχνης, Ά. Λάζου, Γ. Πατιός (επιμ.), *Τέχνη, φιλοσοφία, θεραπεία, τ. Α΄, Άρθρα και εφαρμογές*, Αρναούτης: 117-162.
- Πεφάνης, Γ. (συλλογικός τόμος) (2019). *Η φιλοσοφία επί σκηνής*, Παπαζήσης.

Οδηγίες συγγραφής της εργασίας:

Για την εργασία στο μάθημα αυτό χρειάζονται τα ακόλουθα 3 βασικά βήματα:

1. Διαλέγουμε τον συγγραφέα του φιλοσοφικού βιβλίου με το οποίο θα ασχοληθούμε στην εργασία μας και το οποίο σχετίζεται θεματικά με το μάθημά μας. Εντοπίζουμε το βιβλίο – έργο πηγής- σε φυσική ή ηλεκτρονική μορφή, σε δόκιμη έκδοση ή έγκυρη μετάφραση εάν είναι ξενόγλωσσο και δεν μπορούμε να το διαβάσουμε στη γλώσσα του. Ορίζουμε το θέμα σε συνεργασία με τον/την διδάσκοντα/διδάσκουσα, επιδιώκοντας να αποτελεί γνήσιο φιλοσοφικό ζήτημα και όχι γενικές θεωρήσεις. Συγκροτούμε μια μικρή βιβλιογραφία σχετική με το θέμα μας ή/και το έργο πηγής.
2. Διαβάζουμε το βιβλίο προσεκτικά σε σχέση και αναφορά με το θέμα που θέλουμε να αναπτύξουμε. Προχωρούμε στην αποδελτίωση των σημείων του βιβλίου που φωτίζουν το θέμα που μας απασχολεί. Παρουσιάζουμε προφορικά τον προβληματισμό μας σε σχέση με το θέμα και το βιβλίο που μελετάμε, συνυπολογίζοντας τις ερωτήσεις και παρατηρήσεις που μας απευθύνουν οι ακροατές μας.
3. Προχωρούμε στην συγγραφή της εργασίας με τη μορφή ενός συνοπτικού δοκιμίου, στο οποίο αναπτύσσουμε το θέμα της εργασίας με βάση τα στοιχεία του έργου πηγής που αποδελτιώσαμε ακολουθώντας τη δομή: α) πρόλογος, β) κυρίως θέμα, γ) συμπεράσματα-κριτική. Στο κείμενό μας αποδίδουμε με δικό μας ύφος και προσωπικές λεκτικές διατυπώσεις το περιεχόμενο του έργου πηγής, δείχνοντας τι κατανοήσαμε και ποια φιλοσοφικά ζητήματα απορρέουν ή γεννώνται από αυτό, αποδεικνύοντας τις πληροφορίες που χρησιμοποιούμε με λεπτομερείς αναφορές και τεκμηριωμένες παραπομπές σε όσα διαβάσαμε. Στα συμπεράσματα υποστηρίζουμε την άποψή μας –την οποία έχουμε συνοψίσει και στον πρόλογο και αποτελεί το ζητούμενο της εργασίας. Προαιρετικά συγκρίνουμε ή διασταυρώνουμε αντίθετες ή παρεμφερείς απόψεις άλλων συγγραφέων που ενδεχομένως γνωρίζουμε ή έχουμε μελετήσει.